

**M. BRANDT, B. ČOVIĆ, S. LETICA, R. PAVIĆ, Z. TOMAC,
M. VALENTIĆ, S. ŽULJIĆ, "IZVORI VELIKOSRPSKE AGRESIJE.
RASPRAVE/DOKUMENTI/KARTOGRAFSKI PRIKAZI",
ZAGREB 1991.**

Povijesne događaje u Evropi sve do druge polovice 19. st. nosi načelo narodnosti, dakle princip Evrope naroda protiv Evrope monarha. S tim načelom znalo se vrlo oštro kretati u borbu i protiv principa legitimiteta. Međutim, već na početku druge polovice toga stoljeća u većini zemalja načelo narodnosti više nije utemeljenje borbi, ono poslije 1870. godine, štoviše, ulazi - kako je rekao Benedetto Croce - u svijet utopije, o kojemu se više i ne govori u ozbiljnom društvu i o kojem se razmišlja kao o nekom mladenačkom snu. No, to načelo još uvijek je na snazi u jugoslavenskim zemljama i u vezi s njima, u susjednim zemljama, naprimjer. Naime, devetnaesto stoljeće je vrijeme modernoga razvoja nacionalne misli, učvršćivanja narodnih cjelina, nagloga proplamsaja nacionalnih osjećaja, ali i oblikovanja velikonjemačke, velikotalijanske, velikobugarske, velikomađarske, velikohrvatske, velikoalbanske i drugih velikonacionalnih ideja i ideologija, pa se tada javlja i velikosrpska misao. Sve one - u cjelini ili djelomično - pretendiraju uglavnom na isti, relativno skučeni zemljopisni balkanski prostor, sa znatno izmiješanim narodima, a time i civilizacijskim, kulturnim, vjeroispovjesnim, gospodarskim i drugim bitnim osobitostima. S obzirom na to da se velikonacionalne ideje i ideologije nastoje ostvariti i u praksi, ali i na veoma surov način - rezultati su konstantno tragični. Pojedine velikonacionalne ideje i zahtjevi žive još i danas. Štoviše, velikosrpski ideolozi 1990/91. god. krenuli su i u otvorenu agresiju, u doba raspadanja jugoslavenske državne zajednice. Uz pomoć bivše "Jugoslavenske narodne armije" - jedinoga preostalog čimbenika te države u brzom raspadanju - oni nastoje silom ostvariti stare ciljeve: krenuli su otvoreno u rat, u osvajanje dijelova Republike Hrvatske. Tijekom 1991. god. ujedinjene jugoarmijske, srbijanske/srpske i crnogorske oružane snage sustavno uništavaju živote (do 27. listopada 1991. god. samo na hrvatskoj strani ubijeno je oko 5.000 građana, uglavnom civila) i razaraju gradove, neselja i materijalna dobra domovine Hrvata, ali i Čeha, Mađara, Srba, Židova i mnogih drugih. Oružjem se krenulo čak i na mnogobrojne bolnice, crkve (u Dubrovniku je oštećena i sinagoga, druga po starosti u Evropi), groblja, na bisere svjetske kulturne baštine - na tisućljetni slobodarski Dubrovnik ("Dubrovačka Republika") i na Dioklecijanov Split, pored ostaloga. Stradava i druga kulturna hrvatska baština, pa i ona arhivsko/rukopisna; devet bombi, npr., neposredno je pogodilo zgradu Historijskog arhiva u Karlovcu - jedinu koja je nova, namjenski podignuta u arhivskoj službi Hrvatske od 1945. god. do danas; direktan pogodak dobio je i Historijski arhiv Zadar, oštećeni su historijski arhivi Osijek, Dubrovnik i Zagreb, razoren je Sabirni arhivski centar Historijskog arhiva Sisak u Petrinji (zajedno s tim gradom) itd. Zbog čega je do toga došlo, što govore o tome upravo srpski povijesni i drugi dokumenti?

Zagrebačke izdavačke kuće "Školska knjiga" i "August Cesarec" nedavno su učinile brz, izvrstan poslovni potez, ali i veoma značajan

kulturni i znanstveni pothvat; zapravo - u ovome ratnome razdoblju za Republiku Hrvatsku - i prvorazredan politički gest. Naime, objavile su zbornik radova pod naslovom: "Izvori velikosrpske agresije. Rasprava /Dokumenti/Kartografski prikazi", koji je za objavljivanje priredio Božo Čović (str. 380+niz fotografija i geografskih karata). Pojedini pretiskani materijali u tom Zborniku - izvori i pojedini kartografski prilozi - imaju presudno značenje u novijoj povijesti južnoslavenskih naroda; oni su, točnije rečeno, u proteklih stotinu i više godina pokretali ili podstrekavali idejna, ideološka ili pak praktična politička i gospodarska oživotvorenja velikosrpskih nasrtaja na vitalne interese svih jugoslavenskih i drugih susjeda Srbije i srpskog naroda. Štoviše, prof. dr. Slaven Letica u kratkome je "Predgovoru" (str. 9-12) izričito naglasio da se sadržaj ovoga zbornika može nazvati "cvijećem političkog i intelektualnog zla", koje - u duhu Gramscijeva termina/koncepta hegemonizma - čini kompleks dominacije što je utemeljena "na kombinaciji ideoloških, političkih i nasilnih sredstava, u ovim prostorima obično i nazivana - velikosrpskim hegemonizmom" (str. 12). A priređivač Zbornika Božo Čović, u svome članku već u njegovu naslovu apostrofira srpsku politiku tijekom posljednjega stoljeća i pol kao kombinaciju "politike obmane i nasilja" (str. 15-38). Zanimljive su ovdje objavljene i druge studije i članci, no, zapravo su bitni izvorni materijali koji su pretiskani u ovome Zborniku i koji svojim sadržajima dovoljno govore sami za sebe, a široj javnosti i ne moraju biti poznati. Na prvome je mjestu objavljen najčuveniji takav tekst - tajno "Načertanije. (Program spoljašne i nacionalne politike Srbije na koncu 1844)" (str. 65-77), čiji je autor tadašnji ministar unutrašnjih poslova Kneževine Srbije Ilija Garašanin; dokument je postao poznat u javnosti tek od 1906. godine. Izrađen je bio na temelju poljskog nacrtu o potrebi južnoslavenskog ujedinjenja, ali je prvobitni predložak posrbljen. O toj "prvoj programskoj formulaciji velikosrpske ideje" (str. 41-46) opširno u svojoj studiji govori dr. Mirko Valentić. Zatim, tu je isto tako čuveni tekst Vuka Stefanovića Karadžića, koji je nastao još 1836. godine, "Srbi svi i svuda" (str. 81-98), prema kojemu su samo čakavci Hrvati, ali ni oni svi, jer - po Karadžiću - Srbi žive od Trsta do Bojane; od toga svog mišljenja nije odustajao ni kasnije: još 1858. god. tražio je Srbe čak i po Istri i Kvarnerskim otocima, pa mu je veoma energično odgovarao Slovenac Janez Trdina, profesor riječke gimnazije. Već sam naslov teksta Nikole Stojanovića iz 1902. godine: "Do istrage vaše ili naše" (str. 99-105), govori o zaoštrenosti srpskog stajališta, o potrebi prolijevanja krvi između Srba i Hrvata; u sukobu će, po tome autoru, Hrvati sigurno izgubiti, jer, između ostalog, oni nisu čak ni narodnost. Slično, nasilna su i htijenja iz dokumenata tajnoga srpskog udruženja "Ujedinjenje ili smrt" iz 1911. godine ("Ustav", str. 125-131, i "Poslovník", str. 132-140), a srpski je znanstvenik dr. Vasa Čubrilović 1937. god. predlagao nimalo znanstveni plan "Iseljavanje Arnauta" (str. 106-124), tj. Albanaca, i to uz vrlo brutalne popratne akcije, te plan brze srpske kolonizacije Kosova. U seriji takvih velikosrpskih izvora isto je tako i čuveni četnički dokument Stevana Moljevića pod naslovom "Homogena Srbija" iz 1941. godine (str. 141-147), koji predviđa apsolutnu hegemoniju Srba na cijelome Balkanu (svojata se veoma velik dio Hrvatske, uključivši i dio Slavonije, te Zadar, Dubrovnik

itd.). U Zborniku je objavljena i opsežna studija prof. dr. Radovana Pavića, koja detaljno govori o praktičnim realizacijama težnji iz navedenih i drugih dokumenata - kako glasi naslov rasprave - o "Velikoj Srbiji od 1844. do 1990/91. godine" (str. 151-202). Uz studiju priložen je i niz vrlo instruktivnih zemljopisnih karata iz 19. i 20. stoljeća, čija osobita vrijednost leži i u njihovoj izvornosti, a plastično i vizualno osvjetljaju ovaj težak problem. U Zbornik je, naravno, uvršten i neizbježan tekst: "Memorandum SANU. (Grupa akademika Srpske akademije nauka i umetnosti o aktualnim društvenim pitanjima u našoj zemlji)" (str. 256-300) iz 80-tih godina, iz naših dana, a čiji se sadržaj 1991. god. nastoji ostvariti brutalno opipljivo, uz pomoć granata i bombi. Prof. dr. Miroslav Brandt, "Antimemorandum. Bilješke uz 'Memorandum SANU'" (str. 209-255), koji nije mogao objaviti još 1986. godine, i prof. dr. Zdravko Tomac, "Oživotvorenje memorandumskih ciljeva" (str. 301-323) detaljno raščlanjuju taj dokument srbijanskih akademika i njegovo provođenje u stvarnost. Na kraju objavljen je tekst dr. Stanka Žuljića "Kritički osvrt na neke zaključke i poruke J. Cvijića u njegovim antropogeografskim istraživanjima" (str. 327-380), koji će biti objavljen i u časopisu "Geographical Papers" Geografskog zavoda u Zagrebu; u raspravi riječ je o tobožnjim znanstvenim antropogeografskim zaključcima i porukama čuvenoga srbijanskoga geografa, veoma poznatoga i utjecajnoga i u stranome svijetu, kojemu su, npr., Dubrovčani Srbi, a Bunjevci katolički Srbi.

Ovaj je Zbornik, očito iz ne baš urednički i sadržajno sretno poredanih izvora i znanstvenih priloga, pripremljen na brzinu, u nastojanju da se udovolji aktualnom trenutku, a mogao je biti upotpunjen i drugim, inače stručnjacima odavno poznatim izvorima o srpskim planovima ili o praktičnim mjerama za širenje Srbije na njoj susjedne zemlje; time bi se još bolje vidjela cjelovitost velikosrpske ideologije i prakse. Međutim, opće poznati aktualni, tragični trenutak Republike Hrvatske i njenoga pučanstva donekle opravdava ovakvu kompoziciju zbornika izvornih pisanih materijala - i što je veoma važno - nastalih iz velikosrpske ruke. Danas su oni prvorazredni povijesni dokumenti, a i neki kartografski prilozi danas su već vrela, pa je arheografski dio Zbornika tim vredniji. Zajedno s priloženim studijama, člancima i komentarima Zbornik može biti i antologijska podloga za lakše i brže razaznavanje i spoznavanje određenih velikosrpskih nastojanja i ostvarenja u 19. i 20. stoljeću pa bi ga stoga trebalo prevesti i na strane, svjetske jezike. Istodobno, sadržaj Zbornika pruža i široke mogućnosti shvaćanja i razumijevanja duboke i strašne tragedije u koju je 1990/91. god. gurnuta Hrvatska, a koja se, očito je, širi već i na druge krajeve bivše Jugoslavije - države u raspadanju (u ovom trenutku već su se samostalnim proglašile republika Slovenija i Hrvatska). Zbornik je prepun pesimističkih sadržaja: samo sila, samo govor oružja, samo smrt - poruka je ove knjige, kao jedne od rijetkih koju smo u posljednje vrijeme dobili u ruke, a čiji se sadržaji na tako strašan način zaista i nastoje ostvariti upravo u naše dane.

Petar Strčić